

ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΟ

και οι γενετικές παρεμβάσεις

● Του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Περγάμου
κ. Ιωάννη Ζηζιούλα

Το ζήτημα των παρεμβάσεων του ανθρώπου στη φύση με τη γενετική μηχανική συνδέεται άμεσα με την ελευθερία του ανθρώπου. Σύμφωνα με την ορθόδοξη θεολογία ο Θεός δημιούργησε τον άνθρωπο ελεύθερο. Η ελευθερία του ανθρώπου εκδηλώνεται προς δύο κατευθύνσεις, και προς τον Θεό, και προς την υπόλοιπη δημιουργία. Ο άνθρωπος έχει τη δυνατότητα να πει ναι ή όχι στον δημιουργό του, να αποδεχθεί θετικά ή να διακόψει τη σχέση μαζί του. Αλλά και ως προς τη δημιουργία ο άνθρωπος έχει τη δυνατότητα να παρεμβαίνει μέσα στη φύση, είτε αποδεχόμενος τη φύση ως κάτι στο οποίο υποτάσσεται, είτε απορρίπτοντας την και επιχειρώντας να δημιουργήσει τεχνητά τον δικό του κόσμο.

Ως προς τη σχέση του με τον Θεό, ο άνθρωπος επέλεξε την άρνηση, δηλαδή πραγματοποίησε και πραγματοποιεί την ελευθερία του ως ένα όχι προς τον Θεό. Ως προς τη φύση βρέθηκε σε δύσκολη θέση, όχι μόνο σε σχέση με τη φύση καθεαυτή, αλλά και σε συνδυασμό με την άρνησή του προς τον Θεό. Μην αναγνωρίζοντας τον Θεό ως Θεό του και θεοποιώντας τον εαυτό του, ο άνθρωπος βρέθηκε μπροστά στη φύση, θεωρώντας την ως κάτι, που υποκαθιστά κατά κάποιο τρόπο τον Θεό στη ζωή του. Γι' αυτό και η φύση έγινε ένα είδος Θεού για τον ειδωλολάτρη άνθρωπο που αντιμετώπιζε με φόβο και δέος το φυσικό του περιβάλλον. Η λατρεία του ανθρώπου προς τη φύση, έχοντας απορρίψει τον Θεό, τον οδηγεί να θεωρεί την ίδια τη φύση ως το απώτερο σημείο αναφοράς του. Η

φύση κρύβει δυνάμεις τις οποίες μπορεί να χρησιμοποιεί ο άνθρωπος, όχι βέβαια για τον Θεό, αλλά για τον εαυτό του ως Θεό μέσα στη δημιουργία. Έτσι συνέβη η ίδια η ειδωλολατρία να προκαλέσει την υποταγή της φύσεως στον άνθρωπο. Ο άνθρωπος θεώρησε αρχικά τη φύση Θεό του και υπεταγή σ' αυτή. Καθώς όμως και ο ίδιος είναι μέρος της φύσεως, διεπίστωσε ότι η φύση μπορεί να έχει απεριόριστες δυνάμεις, τις οποίες μπορεί να χρησιμοποιήσει ο ίδιος.

Έτσι ο άνθρωπος ενεπλάκη σε μια ιδιαίζουσα σχέση με τη φύση, πού είναι σχέση κυρίου προς δούλο, αλλά ο οποίος τελικά εξουσιάζει τον κύριο του. Κατ' αυτό τον τρόπο υφίσταται μια αμοιβαία αντιπαλότητα μεταξύ φύσεως και ανθρώπου. Το γεγονός αυτό οδήγησε τον άνθρωπο σε τέτοιες παρεμβάσεις στη φύση, ώστε να φανερώνει ότι εξουσιάζει τη φύση και συγχρόνως υποδουλώνεται σ' αυτή.

Μια έκφανση της σχέσεως αυτής μεταξύ ανθρώπου και φύσεως αποτελεί και το οικολογικό πρόβλημα ως αποτέλεσμα της νοοτροπίας ότι, αφού ο άνθρωπος είναι κυρίαρχος της φύσεως, μπορεί να την κάνει ό,τι θέλει. Η ίδια νοοτροπία συνεπάγεται ότι η φύση εκδικείται τον άνθρωπο, και ο άνθρωπος αποδεικνύεται αδύναμος μπροστά της. Μέσα σ' αυτά τα πλαίσια τοποθετούμε και το πρόβλημα της παρεμβάσεως του ανθρώπου στη δομή της ύλης, αλλά και στη δομική μηχανή της βιολογικής ύλης των όντων. Αν και η προσπάθεια διεύθυνσης στους μηχανισμούς αυτούς ξεκίνησε

από καιρό, ωστόσο τα πρακτικά αποτελέσματά της φάνηκαν τελικά με το εντυπωσιακό επίτευγμα της κλωνοποίησης, δηλαδή με την απτή παραγωγή ενός πανομοιότυπου βιολογικά αντίγραφου. Η κλωνοποίηση ενός ζώου θορύβησε βέβαια τον κόσμο, όχι μόνο διότι τούτο αποτελεί κάτι το συνταρακτικό αλλά κυρίως γιατί υπάρχει πλέον η δυνατότητα και ο κίνδυνος να επεκταθεί και στην περίπτωση του ανθρώπου. Αν λοιπόν επεκταθεί στον άνθρωπο, τότε η κλωνοποίηση δημιουργεί σοβαρά προβλήματα. Και η Εκκλησία πρέπει με ανάλογη σοβαρότητα να τα αντιμετωπίσει.

Με αυτές τις προκλήσεις της Βιοτεχνολογίας απομακρυνόμαστε πλέον από την εποχή προβλημάτων και προβληματισμών ηθικής κλασικού τύπου και εισερχόμαστε σε ένα νέο είδος ηθικών προβλημάτων. Και η Εκκλησία ζει και κινείται ακόμη, δυστυχώς, μέσα σε προβλήματα ηθικής κλασικού τύπου, ενώ διακυβεύονται πλέον πολύ βασικότερα θέματα πού συνδέονται με την ίδια την υπόσταση του ανθρώπου και της φύσεως. Συνεπώς το θέμα δεν τίθεται αν έχουμε ένα καλό ή κακό άνθρωπο, όπως ενδιαφέρεται ή κλασική ηθική, αλλά εάν έχουμε άνθρωπο ή όχι. Όπως ακριβώς και με το οικολογικό πρόβλημα, αναδύονται ριζικά προβλήματα, πού αναθεωρούν την κλασική ηθική. Το ζήτημα δεν είναι πλέον αν η φύση είναι καλή ή κακή αλλά αν θα επιβιώσει ή όχι.

Η γενετική επιστήμη ενδιαφέρεται για το ζωϊκό βασίλειο μέσα στο οποίο εντάσσεται και ο άνθρωπος. Αφήνοντας κατά μέρος το γενικότερο οικολογικό πρόβλημα, θα περιορίσουμε τους προβληματισμούς και τις σκέψεις μας στο ζήτημα των γενετικών παρεμβάσεων. Ποια μπορεί να είναι η θέση της θεολογίας ως προς αυτό το πρόβλημα; Το ζήτημα αυτό ασφαλώς και δεν επιλύεται διά της ηθικής, στην οποία συνήθως καταφεύγουμε. Οι σκέψεις και οι ιδέες, πού άρχισαν ήδη να διατυπώνονται κινούνται στο επίπεδο μιας κατασταλτικής ηθικής. Τούτο σημαίνει έκκληση προς τη νομική παρέμβαση και διατύπωση νομοθετημάτων, πού πρέπει να επιτρέπουν ή να απαγορεύουν. Φοβούμαι, όμως, ότι δι' αυτού του τρόπου δεν επιλύεται

το πρόβλημα. Όταν υφίσταται η δυνατότητα ενός πράγματος, η απαγόρευσή του με νομική παρέμβαση δεν μπορεί να τελεσφορήσει κατ' ανάγκη. Εφόσον υφίστανται και κυκλοφορούν τα ναρκωτικά, όσους νόμους και αν εκδώσει μια συντεταγμένη πολιτεία, δεν είναι δυνατό να διακόψει την κυκλοφορία και διάδοσή τους. Εφόσον η ατομική βόμβα είναι γεγονός, οποιαδήποτε διακρατική συμφωνία ή διεθνής σύμβαση, πού απαγορεύει τα ατομικά όπλα, δεν εμποδίζει κάποιον να τα πραγματοποιεί κρυφά και να τα κατέχει αποθηκευμένα. Συνεπώς εξαρτάται πλέον από την καλή διάθεση αυτού πού κατέχει τα μέσα αυτά, για να τα εφαρμόσει. Το πρόβλημα δεν επιλύεται με την ηθική. Εάν υποθέσουμε ότι απαγορευθεί η κλωνοποίηση διά νόμου, το γεγονός ότι είναι δυνατή πλέον δεν εμποδίζει να συμβεί κάποτε από κάποιον, πού μπορεί ακόμη και τη ζωή του να θυσιάσει για να την εφαρμόσει. Τίποτε δεν μπορεί να ακυρώσει την εν κρυπτώ πραγματοποίηση της κλωνοποίησης ή ακόμη και τη χρησιμοποίησή της από κάποιο δικτατορικό καθεστώς πού θα τη νομιμοποιούσε.

Βρισκόμαστε, λοιπόν, μπροστά σε ακραίες και οριακές καταστάσεις. Η ελευθερία του ανθρώπου ακροζυγίζεται πλέον με την άβυσσο και η γνώση του γίνεται όπλο αυτοκτονίας. Συνήθως, η γνώση παρουσιάζεται ως ευκαιρία για την εξυπηρέτηση του ανθρώπου. Όλες οι πρόοδοι της επιστήμης περιέχουν το δέλεαρ της χρηστικής αποτελεσματικότητας για τον άνθρωπο. Στις συζητήσεις πού γίνονται από ειδικούς τονίζονται τα θετικά πού μπορούν να προκύψουν από την κλωνοποίηση ή την ανάγνωση του ανθρώπινου γονιδιώματος. Η τεχνολογία με τη θετική προσφορά της εισέρχεται στη ζωή μας και την ελέγχει. Το ηλεκτρονικό φακέλωμα υιοθετείται, γιατί έχει θετικά στοιχεία πού διευκολύνουν τη ζωή μας και για χάρη τους θυσιάζουμε την ελευθερία και την προσωπικότητά μας. Γενικά, συμπεραίνουμε ότι ο άνθρωπος έχει τέτοιες δυνατότητες, λόγω της ελευθερίας του, οι οποίες δεν μπορούν με τίποτα να αναχαιτισθούν. Και οι δυνατότητες αυτές είναι διφυείς και παράδοξες, πού συνδυάζουν συγχρόνως τη δυνατότητα του καλού και του κακού.

Παλαιότερα ο άνθρωπος είχε θέσει περιορισμούς στη γνώση, φοβούμενος ακριβώς τις εξελίξεις αυτές. Από τον Διαφωτισμό και εντεύθεν αφέθηκε πλέον ελεύθερος και χωρίς κανένα περιορισμό στη γνώση, ώστε τίποτε δεν μπορεί να ανακόψει την έρευνα και την ανακάλυψη. Η Εκκλησία είναι, λοιπόν, υποχρεωμένη να ζήσει με αυτή την κατάσταση των πραγμάτων. Το τι μπορεί ή τι πρέπει να πράξει η Εκκλησία θα επιχειρήσουμε να προσεγγίσουμε στο τέλος. Προηγουμένως, ας δούμε τι ακριβώς διακυβεύεται για την Εκκλησία με τις βιοτεχνολογικές αυτές εξελίξεις. Τονίσαμε ήδη ότι η δυνατότητα του ανθρώπου να παρεμβαίνει στη φύση είναι συνυφασμένη με την ελευθερία του. Πρόκειται για ένα θεμελιώδες και ιδιαίτον γνώρισμα, πού δεν μπορούμε να το αναιρέσουμε από τον άνθρωπο, δίχως να απολέσουμε την ίδια την έννοια του ανθρώπου. Η ελευθερία δεν είναι κακό, αλλά θέλημα και δώρο του Θεού στον άνθρωπο, ώστε να παρεμβαίνει στη φύση, για να την προαγάγει και να την κάνει ικανή να ενωθεί μαζί του, ώστε να ξεπεράσει και η ίδια τα κτιστά και πεπερασμένα όριά της. Η φύση, αν αφεθεί δίχως την παρέμβαση του ανθρώπου, είναι καταδικασμένη να αφανισθεί και να καταστραφεί. Ο Θεός έθεσε τον άνθρωπο στον παράδεισο «ἐργάζεσθαι αὐτὸν καὶ φυλάσσειν» (Γεν. 1:15). Η φύση είναι σαν ένας αγρός, πού πρέπει να καλλιεργηθεί. Αν, επειδή σεβόμαστε τη φύση, εγκαταλείψουμε το φυσικό περιβάλλον και αποστερήσουμε τη φύση από την πα-

ρέμβαση του ανθρώπου, τότε, όχι μόνο θα αγριέψει αλλά και δεν θα μπορέσει ουσιαστικά να επιβιώσει. Η παρέμβαση, λοιπόν, του ανθρώπου στη φύση είναι απαραίτητη και για τη φύση και για τον άνθρωπο. Ο άνθρωπος εξυπηρετείται, λαμβάνοντας και πολλαπλασιάζοντας την τροφή του, αντιμετωπίζοντας διάφορες απειλές της ίδιας της ζωής του και της φύσης. Αλλά και η φύση, αν αφεθεί μόνη της, δίχως την παρέμβαση του ανθρώπου, ούτε αισθητικά μπορεί να αναπτυχθεί ούτε να επιβιώσει.

Ωστόσο, το πρόβλημα, πού δημιουργείται από θεολογική άποψη, είναι μέχρι ποιου σημείου μπορούμε να παρεμβαίνουμε απεριόριστα. Από θεολογική άποψη μπορούμε να παρεμβαίνουμε μόνο στον βαθμό πού η παρέμβασή μας δεν εκτοπίζει τη βούληση και το θέλημα του Θεού. Μπορούμε, δηλαδή, να είμαστε συνδημιουργοί υπό τον όρο ότι ο Θεός δεν παύει να είναι ο δημιουργός του κόσμου. Αλλά πώς διαπιστώνουμε το θέλημα αυτό του Θεού; Κάλλιστα ο κάθε επιστήμονας με τις απεριόριστες παρεμβάσεις του μπορεί να ισχυρισθεί ότι εφαρμόζει το θέλημα του Θεού. Εφόσον ο Θεός θέλει να καταπολεμούνται οι ασθένειες, για παράδειγμα, η επιστημονική πρόοδος δεν κάνει τίποτε άλλο παρά να εκφράζει τη βούληση του Θεού.

Ως προς τη δημιουργία του κόσμου, νομίζω ότι δύο βασικά πράγματα συνδέονται με το θέλημα του Θεού. Το πρώτο είναι η δημιουργία των ειδών. Ο Θεός δεν είναι απλώς δημιουργός του κόσμου στο σύνολο του, αλλά και δημιουργός των συγκεκριμένων ειδών, τα όποια απαρτίζουν τον κόσμο. Τούτο αποτελεί το βασικό συμπέρασμα, πού συνάγουμε από τη μελέτη της διήγησης της Αγίας Γραφής για τη δημιουργία του κόσμου. Ο Θεός δεν θέλησε απλώς να γίνει ο κόσμος, αλλά πρόσταξε τη μία «ἡμέρα» «γενηθήτω φῶς· καὶ ἐγένετο φῶς», «βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου... κατὰ γένος...», καὶ ἐποίησεν ὁ Θεός... πᾶσαν ψυχὴν ζῶων... κατὰ γένη αὐτῶν... καὶ ἐγένετο οὕτως... καὶ εἶδεν ὁ Θεός ὅτι καλὰ...», καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν...» (Γεν. 1:1-31). Η ποικιλία των ειδών είναι σαφώς βούληση του Θεού. Η διαφορά της θεολογικής προσέγγισης από τον Δαρβινισμό δεν έγκειται στο γεγονός της εξέλιξης, αλλά στη θεώρηση της ποικιλίας των ειδών ως απόρροιας και απλού αποτελέσματος της πάλης των ειδών, ως ενός τυχαίου συμπτώματος της όλης εξέλιξεως. Δίχως να απορρίπτουμε το γεγονός της εξέλιξεως αυτής καθεαυτής, εκείνο πού έχει σημασία στη θεολογική μας προσέγγιση είναι ότι τα επιμέρους είδη ήρθαν στην ύπαρξη με την εκπεφρασμένη βούληση του Θεού. Εάν, λοιπόν, ο

άνθρωπος παρέμβει στη διαφορά των ειδών, τότε υποκαθιστά το δημιουργικό θέλημα του Θεού με το δικό του δημιουργικό θέλημα. Τούτο σαφώς συναγεται από τη βιβλική διήγηση για τη δημιουργία του κόσμου.

Εξάλλου, εντός των ειδών αυτών και κυρίως εντός του είδους πού λέγεται άνθρωπος, η πολλαπλότητα και η μοναδικότητα κάθε επιμέρους όντος αποτελεί δημιουργικό θέλημα του Θεού. Η διάσταση της μοναδικότητας ισχύει για τον άνθρωπο κατεξοχήν. Αν, λοιπόν, ο άνθρωπος παρέμβει και σ' αυτό –και εδώ τίθεται το καίριο πρόβλημα, πού δημιουργείται με την κλωνοποίηση– και καταργήσει τη διαφορότητα και ετερότητα, τότε παρεμβαίνει δημιουργικά, υποκαθιστώντας το θέλημα του Θεού. Ως προς τη διασταύρωση και κατάργηση της διαφοράς των ειδών, το πρόβλημα γεννάται κυρίως με τις μεταμοσχεύσεις, οι οποίες στον βαθμό, πού γίνονται με το σωματικό και όχι με το γενετικό υλικό, δεν παρουσιάζουν κανένα πρόβλημα. Και τούτο, διότι το σωματικό υλικό, πού προσλαμβάνει ο λήπτης το μεταουσιώνει σε δικό του υλικό. Εάν, για παράδειγμα, τοποθετήσουμε σ' ένα άνθρωπο καρδιά χοίρου, δεν σημαίνει ότι ο άνθρωπος γίνεται χοίρος, αφού το σωματικό υλικό, πού προσλαμβάνει, το μετατρέπει σε ανθρώπινο υλικό. Επομένως, το είδος άνθρωπος και το είδος χοίρος δεν καταργούνται. Αν, όμως, γίνει μεταμόσχευση γενετικού υλικού από είδος σε είδος, η οποία και ορθώς απαγορεύεται από τον νόμο, τότε έχουμε παρέμβαση στο δημιουργικό θέλημα του Θεού, το οποίο απαιτεί τη βιολογική διαφοροποίηση μεταξύ χοίρου και ανθρώπου.

Φοβούμαι ότι οι δυνατότητες αυτές, όχι μόνο είναι υπαρκτές, αλλά και θα είναι ίσως ασυγκράτητες στο μέλλον και οι πλέον δυσοίονες. Οι μεταμοσχεύσεις είναι ένας χώρος πολύ επικίνδυνος, εφόσον δεν τεθεί αυτός ο περιορισμός. Τα όντα της μυθολογίας, οι γοργόνες, οι κένταυροι κ.λπ., μπορούν να αποδειχθούν πραγματικότητα, αν επιτευχθούν οι διασταυρώσεις από

είδος σε είδος με μεταμόσχευση γενετικού υλικού. Οι διασταυρώσεις εντός του ίδιου είδους και επιτρέπονται και είναι ευεργετικές, εφαρμόζονται και στη γεωργία και στη ζωοτροφία κ.λπ. Συνεπώς, είναι απαραίτητο να συγκρατήσουμε το όριο της διαφοράς του είδους.

Το πρόβλημα της κλωνοποίησης έγκειται στο ότι δεν συνιστά παρέμβαση στη διαφορά των ειδών αλλά ανατροπή στη διαφορότητα και ετερότητα εντός του ίδιου είδους. Δεν έχουμε, δηλαδή, ανάμειξη προβάτου και ψαριού, αλλά παραγωγή ενός άλλου προβάτου το οποίο είναι πανομοιότυπο. Κατά τι αυτό μπορεί να προσκρούσει στην περί δημιουργίας θεολογία; Ευθύς εξαρχής θα έλεγε κάποιος ότι δεν προσκρούει πουθενά. Εκεί, όπου αρχίζει να εμφανίζεται πρόβλημα είναι όταν η μοναδικότητα ενός συγκεκριμένου είδους ως απόλυτη και αναντικατάστατη ύπαρξη καταργείται με τη δημιουργία πανομοιότυπων αντιγράφων. Στα ζώα νομίζω πως τούτο δεν ισχύει παρά μόνο στον βαθμό που ένα συγκεκριμένο ζώο προσλαμβάνεται με μια προσωπική και ιδιαίτερη σχέση από τον άνθρωπο. Αλλά και πάλι αυτό δεν είναι απόλυτο, αφού τα ζώα δεν έχουν ψυχή, όχι βέβαια με την ψυχολογική έννοια κατά την οποία σαφώς και έχουν, αλλά με την έννοια της ψυχής ως απόλυτης προσωπικής ταυτότητας, η οποία δεν χάνεται ούτε με τον θάνατο. Η προσωπική ταυτότητα εκλαμβάνεται ως απόλυτη, μόνιμη και αναντικατάστατη οντότητα. Αν, λοιπόν, θεωρήσουμε ότι τα ζώα δεν έχουν μια τέτοια απόλυτη μοναδικότητα, γι' αυτό και τα σφαγιάζουμε και τα καταναλώνουμε στη διατροφή μας, τότε θα μπορούσε να συμπεράνει κάποιος ότι η κλωνοποίηση ως προς τα ζώα δεν παρουσιάζει θεολογικό πρόβλημα. Τούτο δεν είναι ασφαλώς βέβαιο και απόλυτο, μιας και είμαστε ακόμη στο στάδιο του στοχασμού και των προβληματισμών.

Ο κίνδυνος, όμως, εμφανίζεται όταν φθάσουμε στον άνθρωπο. Αν η κλωνοποίηση εφαρμοσθεί στον άνθρωπο, τότε καταργείται αυτομάτως η απόλυτη, ανόμοια, μοναδική και ανεπανάληπτη ύπαρξη του ανθρώπινου προσώπου. Η Εκκλησία πρέπει να τονίζει οπωσδήποτε ότι κάθε άνθρωπος είναι μοναδικός, ανεπανάληπτος και αναντικατάστατος, αλλά και ελεύθερος. Τούτο άλλωστε σημαίνει το «ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν» (Γεν. 1:26). Ο άνθρωπος δεν είναι ελεύθερος, όταν δεν είναι αναντικατάστατος. Ως αντίγραφο, γίνεται ένας μεταξύ πολλών, γίνεται ένας αριθμός, ένα πράγμα, παύει να είναι πρόσωπο. Αλλά το πρόσωπο, και όχι η φύση,

συνιστά στον άνθρωπο ζήτημα υπαρκτικής προτεραιότητας. Η φύση, ως προς τον άνθρωπο, μπορεί να υποστεί απεριόριστες επεμβάσεις στον βαθμό, που δεν καταστρέφει, όχι μόνο το είδος, αλλά και το πρόσωπο. Θα πρέπει λοιπόν να διευκρινίσουμε σαφώς την έννοια του προσώπου. Η δυνατότητα της κλωνοποίησης διστάζω να δικαιώσω όλα όσα κατά καιρούς έχω διατυπώσει για το οντολογικό περιεχόμενο του προσώπου. Το πρόσωπο δεν είναι μια βιολογική κατηγορία, αλλά αυτή η μοναδική, απόλυτη και αναντικατάστατη ταυτότητα, η οποία μπορεί να καταργηθεί βιολογικά. Το ερώτημα είναι αν καταργείται και το πρόσωπο, όταν βιολογικά καταργηθεί η μοναδικότητα ενός ανθρώπου.

Ο προβληματισμός μας εστιάζεται σε τούτο ακριβώς το σημείο. Και είναι μεγάλη η σύγχυση, που υπάρχει μεταξύ και των επιστημόνων γύρω από αυτό το ζήτημα. Καθηγητής της Γενετικής, υποστηρίζοντας την κλωνοποίηση του ανθρώπου, διετύπωσε με σοβαρότητα την εξής υπόθεση: «Σκεφτείτε τι καλό θα είναι για μια μητέρα, αν χάσει το παιδί της δέκα ετών και μπορέσουμε να της δώσουμε ένα παιδί πανομοιότυπο μ' αυτό που έχασε»! Βιολογικά θα έχει το ίδιο παιδί, αλλά το μοναδικό και αναντικατάστατο πρόσωπο του παιδιού, που πέθανε, θα μπορεί να αντικατασταθεί; Αμφιβάλλω για το αν η μητέρα θα μπορεί να παρηγορηθεί με το αντίγραφο, γιατί οπωσδήποτε θα θέλει εκείνο το παιδί, με το οποίο είχε μια αγαπητική και προσωπική σχέση. Η σχέση αυτή κάνει μοναδικά και αναντικατάστατα τα πρόσωπα. Αν η μητέρα αυτή δεν παρηγορηθεί με το αντίγραφο, σημαίνει ότι η κλωνοποίηση τελικά δεν καταστρέφει το πρόσωπο. Ένα άλλο επιχείρημα υπέρ ή κατά της κλωνοποίησης είναι ότι δεν μπορούμε να προσδιορίσουμε τη σημασία που θα έχει το περιβάλλον στην ανάπτυξη του αντιγράφου ως προς την έννοια της προσωπικότητας, που είναι άλλο από την έννοια του προσώπου. Το περιβάλλον, πράγματι, προσφέρει άλλα χαρακτηριστικά. Μπορεί δύο όντα να είναι βιολογικά ταυτόσημα, αλλά λόγω του ότι αναπτύσσονται σε διαφορετικό περιβάλλον μπορούν να αναπτύξουν διαφοροποιημένα χαρακτηριστικά. Αλλά αυτό δεν νομίζω ότι έχει μεγάλη σημασία για τη θεολογική προσέγγιση, καθώς δεν μας ενδιαφέρουν τα χαρακτηριστικά του προσώπου, αλλά το πρόσωπο αυτό καθαυτό. Το πρόσωπο είναι ή δεν είναι απόλυτο; Μπορεί να θυσιαστεί ή να αντικατασταθεί; Αν, βέβαια, αντικατασταθεί, τότε παύει να είναι πρόσωπο. Υφίστανται ακόμη και άλλα προβλήματα, καθαρώς ψυχολογικά. Τι θα γίνει με τα κλωνοποιημένα

αντίγραφα, τα όποια θα γνωρίζουν πλέον τις γενετικές ανωμαλίες τους, τις κληρονομικές ασθένειές τους κ.λπ. Αλλά αυτά είναι δευτερεύοντα, συγκρινόμενα με το ζήτημα της μοναδικότητας του προσώπου, η οποία διακινδυνεύεται.

Καταλήγουμε συνεπώς ότι για τη θεολογία της Εκκλησίας πρέπει πάση θυσία να διαφυλαχθεί η μοναδικότητα του καθενός προσώπου, να μην περιπέσει το πρόσωπο σε αριθμό ή σε πράγμα, υποκείμενο σε αντιγραφή. Εάν οι γενετικές παρεμβάσεις κατορθώσουν και εξαφανίσουν βιολογικά τη μοναδικότητα, τούτο δεν συνεπάγεται αυτομάτως ότι η μοναδικότητα καταργείται και προσωπικά. Είναι δυνατό να έχουμε δύο ταυτόσημους διδύμους, οι όποιοι δεν παύουν να είναι γι' αυτούς, πού τους αγαπούν, δύο διαφορετικές και μοναδικές ταυτότητες. Τίθεται, λοιπόν, το ερώτημα κατά πόσο πρέπει να ανησυχήσουμε με την κλωνοποίηση.

Δίχως να φθάσουμε σε κάποιο τελικό συμπέρασμα, η κατάληξη μιας σειράς σκέψεων θα πρέπει να μας οδηγήσει στη διατύπωση ορισμένων θεολογικών κριτηρίων. Τα κριτήρια αυτά είναι δύο κατά τη γνώμη μου. Πρώτο, πρέπει να διατηρηθεί η διαφορά των ειδών, η οποία δεν απειλείται τόσο με την κλωνοποίηση, όσο με τη μεταμόσχευση γενετικού υλικού από είδος σε είδος. Δεύτερο, δεν πρέπει να καταργηθεί η απόλυτη μοναδικότητα του προσώπου. Ίσως η εξέλιξη της Βιοτεχνολογίας να μας κάνει να κατανοήσουμε καλύτερα κάτι, πού έχουμε πολύ συγκεχυμένα στο νου μας: ότι άλλο είναι το πρόσωπο και άλλο η φύση. Η μοναδικότητα ενός ανθρώπου δεν εξαρτάται από τα φυσικά χαρακτηριστικά του. Εάν εξαρτάται από αυτά τα χαρακτηριστικά του, τότε δεν πρόκειται για προσωπική ταυτότητα. Αν κάποιος θεωρείται μοναδικός διότι είναι ευφυής, όμορφος, λευκός, μορφωμένος κ.λπ., χαρακτηριστικά πού καθορίζονται από γονίδια ή από το περιβάλλον, αν σ' αυτά έγκειται η μοναδικότητα, τούτο δεν αποτελεί προσωπική μοναδικότητα. Εάν, αντιθέτως, κάποιος θεωρείται μοναδικός δίχως να λαμβάνονται υπόψη όλα αυτά τα φυσικά ιδιώματα, τότε κάνουμε λόγο για προσωπική ταυτότητα. Επειδή στη ζωή και στη σκέψη μας αυτά τα συγχέουμε, ίσως ή εξέλιξη αυτή της Βιολογίας μας βοηθήσει να καταλάβουμε ότι μπορούμε να αγαπήσουμε και να θεωρήσουμε ως μοναδικά ανθρώπινα πρόσωπα, πού δεν είναι διαφορετικά από φυσική άποψη. Τη διαφοροποίηση την πραγματώνει πλέον η προσωπική σχέση, και όχι τα βιολογικά χαρακτηριστικά. Πρόκειται ακριβώς γι' αυτό, πού υφίσταται στην Αγία Τριάδα, όπου τα πρόσωπα δεν διακρίνονται βάσει των φυσικών

ιδιοτήτων, αφού αυτές είναι κοινές. Η διαφορά των προσώπων συνίσταται στη διαφορά των σχέσεων, πού έχουν μεταξύ τους. Ότι συμβαίνει στην Αγία Τριάδα ασφαλώς και δεν γίνεται εύκολα στη ζωή των ανθρώπων. Και είναι σύνηθες να απορρίπτονται ένα πρόσωπο βάσει των φυσικών του χαρακτηριστικών, όταν αυτά δεν μας ικανοποιούν.

Τώρα, λοιπόν, βρισκόμαστε μπροστά στην καρδιά του προβλήματος. Εάν έχουμε τη νοοτροπία πού προσπάθησα να περιγράψω, δηλαδή να αποφασίζουμε τι είναι μοναδικό βάσει των φυσικών ιδιοτήτων του, τότε θα έχουμε μεγάλο πρόβλημα με την κλωνοποίηση. Οι παρεμβάσεις, πού θα γίνονται, θα αποσκοπούν στην προσαρμογή του συγκεκριμένου ανθρώπου στις απαιτήσεις και επιθυμίες μας ως προς τα φυσικά χαρακτηριστικά. Και, δυστυχώς, προς αυτή την κατεύθυνση οδηγείται η επιστήμη. Αν κάποιος επιθυμεί έξυπνο παιδί, μπορεί να έχει ένα αντίγραφο από ένα άλλο έξυπνο παιδί. Αν όμως αγαπάς το παιδί σου και το θεωρείς μοναδικό, ανεξάρτητα από τα φυσικά χαρακτηριστικά, την εξυπνάδα του κ.λπ., τότε τα πράγματα είναι διαφορετικά.

Ο κίνδυνος δεν βρίσκεται στην κλωνοποίηση καθαυτή, αλλά στη νοοτροπία, πού αποδίδει προτεραιότητα και καθιστά αποφασιστικό κριτήριο τα φυσικά χαρακτηριστικά. Πώς θα αλλάξει, λοιπόν, η νοοτροπία του ανθρώπου; Η Εκκλησία είναι ακριβώς ο χώρος, μέσα στον όποιο μαθαίνουμε να αγαπούμε εξίσου αυτούς, πού δεν είναι όπως θα τους θέλαμε ως προς τα φυσικά χαρακτηριστικά τους. Το ότι η Εκκλησία δέχεται στους κόλπους της την ύπαρξη της ετερότητας και της διαφοράς ως προς τα φυσικά χαρακτηριστικά οδηγεί λογικά στη σχετικοποίηση της σημασίας των φυσικών χαρακτηριστικών. Η επιστήμη, από το άλλο μέρος, κάνοντας πρωταρχικό ζήτημα τα φυσικά χαρακτηριστικά, είτε με την επέμβαση για διόρθωσή τους, είτε με την κλωνοποιημένη αντιγραφή τους, μας οδηγεί στην εντελώς αντίθετη κατεύθυνση.

Η Εκκλησία δεν μπορεί να σταματήσει τις βιολογικές έρευνες. Μπορεί όμως και πρέπει να πραγματοποιεί, να βιώνει και να μαρτυρεί προς κάθε κατεύθυνση την αντίληψη ότι τα φυσικά χαρακτηριστικά δεν είναι αποφασιστικής σημασίας για τη μοναδικότητα του ανθρώπινου προσώπου. Η παραγωγή πανομοιότυπων, ως προς τα φυσικά χαρακτηριστικά, ανθρώπων με τη βοήθεια της γενετικής μηχανικής απειλεί τη μοναδικότητα του κάθε ανθρώπου, για την οποία η Εκκλησία δεν μπορεί να αδιαφορήσει, χωρίς να προδώσει τον ίδιο τον σκοπό της ύπαρξής της. ■